

EL CAS INTEGRAT. UN APRENTATGE INTEGRAL I INTEGRADOR. L'EXPERIÈNCIA DE L'ESCOLA UNIVERSITÀRIA D'INFERMERIA SANT JOAN DE DÉU DE BARCELONA

Núria Roca i Caparà
nroca@eui.hsjdbcn.org

Marina Heredia i Torras
mheredia@eui.hsjdbcn.org

Bàrbara Hurtado i Pardos
bhurtado@eui.hsjdbcn.org

Esther Insa i Calderón
einsa@eui.hsjdbcn.org

Mª José Morera i
Pomareda
mmorera@eui.hsjdbcn.org

Àngels Pedrola i Segarra
apedrola@eui.hsjdbcn.org

Dolors Royo i Aran
droyo@eui.hsjdbcn.org

Carne Vega i Monteagudo
cvega@eui.hsjdbcn.org

EUI Sant Joan de Déu
Adscrita a la UB

Resum

Potenciar una Europa del coneixement on l'aprenentatge continuat durant la vida és un element essencial per a obtenir una major competitivitat Europea, a l'hora que es promou la cooperació i mobilitat entre universitats, és l'objectiu principal de l'Espai Europeu d'Educació Superior.

Sota aquesta directriu, és necessari potenciar la reflexió i la capacitat crítica de les persones en formació. Crear espais on l'alumne/a passi a ser el centre dels processos d'ensenyança-aprenentatge, on es faciliti que reflexioni sobre allò que està fent i com ho fa, quins processos segueix per entendre situacions i com les interpreta. Potenciar que l'alumne/a aprengui a aprendre, aprendre per la vida, perquè sigui una persona amb ment oberta i capaç d'adaptar-se i modificar la realitat quan sigui necessari.

L'EUI Sant Joan de Déu, que es caracteritza pel seu esperit innovador i la sensibilitat envers els canvis, implanta una nova metodologia docent anomenada Cas Integrat (C.I.).

El Cas Integrat és una activitat docent que facilita a l'estudiant comprendre les diferents temàtiques que el componen de forma integrada i a la vegada integradora amb l'equip, posicionant-se activament en el seu aprenentatge. És un mètode que es nodreix dels principis de l'aprenentatge basat en problemes (ABP). Es tracta de la descripció d'una situació hipotètica construïda a través de les aportacions dels diferents professors que participen en el cas.

És una metodologia docent que es diferencia de les que s'havia utilitzat fins ara. En aquest mètode s'aglutinen continguts de diferents assignatures, que comporta un treball conjunt i continuat del professorat. Ressaltem que el C. I. fomenta el treball en equip, la responsabilitat en l'aprenentatge, augmenta la relació entre els tutors i els estudiants i també potencia la visió integral dels continguts curriculars. També és cert que ens hem trobat amb dificultats com limitacions per part d'alguns estudiants a l'hora de buscar informació, reticències per part d'alguns estudiants en la manera com hem construït els grups, la complexitat a l'hora d'avaluar ja que s'avaluen molts ítems i el fet de compaginar horaris.

Presentació

Estem immersos en un moment social de grans transformacions, on importa la persona amb capacitats per adaptar-se al canvi. L'objectiu a assolir és l'aprenentatge al llarg de la vida. Aquesta realitat ens porta a un replantejament de la formació universitària. És necessari preguntar-nos com s'estan formant les persones, quin ha de ser el perfil dels futurs professionals i com potenciar l'adquisició de les capacitats necessàries pel canvi.

En aquest sentit, l'EUI Sant Joan de Déu, que es caracteritza pel seu esperit innovador i la seva sensibilitat envers les necessitats de la societat, inicia un procés de transformació intern amb la finalitat d'adequar-se a les exigències de l'EEES, implantant una nova metodologia docent, l'aprenentatge basat en Casos Integrats.

L'activitat de l'estudiant, com eix central de l'acció formativa, respon a la filosofia que inspiren les recomanacions de l'EEES. Els plantejaments didàctics impliquen protagonisme de l'estudiant, treball col·laboratiu, organització de l'ensenyament en funció de competències i avaluació continua.

El C. I. és un mètode que es nodreix dels principis de l'Aprenentatge Basat en Problemes (ABP). Es tracta de la descripció d'una situació hipotètica construïda a través de les aportacions dels professors/es de les diferents matèries que participen en el cas. L'anomenem integrat perquè integra diferents àrees de coneixement en una sola situació o cas.

L'objectiu d'aquesta comunicació és donar a conèixer què és el C. I., de quina manera l'hem elaborat i quin ha estat el procés d'implementació com activitat docent a l'Escola Universitària d'Infermeria Sant Joan de Déu de Barcelona.

Creiem que facilita a l'estudiant comprendre les diferents matèries que el componen de manera integrada i a la vegada potencia l'adquisició de competències, afavoreix el treball en equip i el posiciona activament en el seu aprenentatge.

Context

L'Espai Europeu d'Educació Superior, més conegut com el procés de Bolònia (Declaració de Bolònia, firmada el juny de 1999 pels ministres de 21 països europeus), suposa la introducció d'una sèrie de canvis tant en l'estructura com en el funcionament dels actuals ensenyaments universitaris. Està previst que abans de l'any 2010 s'hagi produït el canvi en les Universitats Europees.

Les línies generals de l'Espai Europeu d'Educació Superior són:

- Potenciar una Europa del coneixement, on l'aprenentatge al llarg de la vida és un element essencial per obtenir una major competitivitat Europea, a la vegada que es promou la cooperació i mobilitat entre universitats.
- Adoptar un sistema de titulacions fàcilment comprensible i comparable amb l'aparició del Crèdit Europeu (ECTS: European Credits Transfer System), sent aquest la unitat de mesura del treball realitzat per l'estudiant per assolir els objectius.

L'Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat i Acreditació (ANECA) conjuntament amb una xarxa d'universitats espanyoles, elaborà el Llibre Blanc on es

recull el disseny dels Títols de Grau adaptats a l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES). El Llibre Blanc del Títol de Grau d'Infermeria és el resultat de l'anàlisi dels Estudis d'Infermeria en la Universitat espanyola i la reflexió i discussió sobre noves necessitats formatives, degut als canvis socials, professionals i legislatius dels últims anys, que han incidit de manera directa en les competències i perfils professionals. A partir d'aquesta anàlisi s'elaborà una proposta que permetrà convergir els estudis de grau en infermeria amb els paràmetres que marca l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES).

Les Competències específiques de la Infermeria, que recull l'estudi, es poden agrupar en:

- Competències associades amb els valors professionals i el paper de la infermera.
- Competències associades amb la pràctica infermera i la presa de decisions clíniques.
- Competències per utilitzar adequadament un ventall d'habilitats, intervencions i activitats per proporcionar cures òptimes.
- Coneixement i competències cognitives.
- Competències interpersonals i de comunicació (incloses les tecnologies de la comunicació).
- Competències de lideratge, gestió i treball en equip.

Zabalza (2006) defineix el concepte de competència *“com un constructe molar que ens serveix per referir-nos al conjunt de coneixements i habilitats que les persones necessitem per desenvolupar algun tipus d'activitat”*.

L'adquisició de competències durant la formació acadèmica prepara a l'estudiant perquè, en la seva pràctica professional, ho faci des de la qualitat i la competència. És important que les activitats formatives que es desenvolupen, com el C. I., concretin les competències que es volen treballar perquè l'estudiant sigui conscient d'allò que s'espera d'ell/a i, a la vegada, prengui una major responsabilitat en el seu aprenentatge.

Metodologia de treball en la construcció del cas integrat.

El treball d'implementació del C. I. neix de la mà de la Comissió de Crèdits Europeus de l'EUI Sant Joan de Déu constituïda per professores de l'EUI de les diferents àrees de coneixement, i autores d'aquesta comunicació, que durant quatre anys han liderat el procés d'anàlisi, diagnòstic i millora de la metodologia docent. Paral·lelament, tot l'equip de professorat ha realitzat una formació interna i externa continuada, amb la finalitat d'afrontar amb èxit els nous requeriments educatius. És durant el curs acadèmic 2007-08 que es posa en marxa l'experiència.

El procés que hem seguit l'equip de professors/es de l' EUI Sant Joan de Déu per l'adaptació de la metodologia docent a l'EEES és:

- La formació del professorat en les línies del Espai Europeu de Educació Superior (amb experts en la matèria)
- La creació de la Comissió de Crèdits Europeus (ECTS). Aquesta comissió es responsabilitza de:
 - Analitzar les competències específiques proposades per la ANECA.
 - Integrar les competències a les matèries del currículum infermer.

- Adequar les activitats docents d'acord amb les competències de cada assignatura.
- Dissenyar instruments d'avaluació adequats a la nova metodologia docent.

L'elaboració i implementació del C. I. s'ha realitzat a través de:

- Reunions del professorat de cada semestre implicat en els casos integrats, per treballar en grup la coordinació i confecció dels casos, i dissenyar el sistema d'avaluació i realitzar la guia de l'estudiant i del professorat.
- Presentació del cas en el claustre de professors/es per discutir, prendre decisions i acords sobre tots els aspectes citats.

Al finalitzar l'experiència hem passat una enquesta als alumnes per tal de conèixer la seva valoració.

Definició i elaboració del cas integrat

La metodologia docent C.I. està inspirada, tal com hem indicat, en l'aprenentatge basat en problemes que permet que l'alumne s'enfronti a situacions concretes que ha de resoldre.

L'anomenem integrat perquè aglutina diferents assignatures. El cas s'estructura de manera que tingui un procés d'elaboració lògic i connex, i la diversitat de continguts i coneixements que configuren el cas tinguin coherència interna.

El C.I. parteix d'unes competències a assolir, uns objectius de treball i uns criteris d'avaluació.

1.- Competències

Per definir les competències que els estudiants han d'abastar amb la realització del C. I. ens hem regit per les que l'EUI Sant Joan de Déu té definides com principi marc i el document de l'ANECA, que descriu les competències de la professió d'Infermeria.

Les competències proposades tenen una estreta relació amb el cas que cal resoldre i estan determinades pels coneixements, actituds i habilitats que els estudiants han de desenvolupar durant els tres anys de la Diplomatura.

S'ha fet especial èmfasi en aquelles competències que estan relacionades amb el treball en equip, la comunicació, la gestió del temps, la cerca d'informació i la resolució de problemes.

Les competències ens han permès definir els objectius del treball i especificar els nivells d'exigència del tutor/a durant el procés de resolució del cas, que es concreten en els diferents apartats de l'avaluació.

Les competències impliquen un conjunt de capacitats que han de ser desenvolupades a través de diferents dinàmiques i estratègies durant el procés de formació dels estudiants.

2.- Objectius

En el C. I. és important definir clarament els objectius ja que a partir dels mateixos el grup d'alumnes ha d'elaborar un pla de treball conjunt per adquirir les competències que conformen el currículum del semestre en el qual estan matriculats.

Els objectius els hem organitzat de la següent manera:

1er Objectius relacionats amb *aprendre a conèixer*, dirigits als continguts propis de les assignatures del semestre.

2º Objectius relacionats amb *aprendre a fer*, dirigits a adquirir habilitats sobre estratègies de planificació, cerca de bibliografia i posta en comú del material treballat.

3er Objectius relacionats amb *aprendre a ser*, orientats a dos aspectes. El *ser* vinculat a les capacitats del cuidar: l'empatia, el control de les emocions, la sensibilitat envers el patiment físic o psicològic de la persona malalta, i el *ser* associat a les habilitats que el nostre món canviant requereix; és a dir, l'autonomia personal, la capacitat de judici, la reflexió sobre el treball amb conjunt amb d'altres persones i la responsabilitat de la feina ben feta.

3.- Definició del cas

Per dur-lo a terme els professors/es que imparteixen les assignatures d'un semestre elaboren conjuntament una situació o cas a partir dels continguts de la seva assignatura que volen incloure en l'exercici. Es tracta de continguts que no seran impartits com a classe magistral. També cada professor/a decideix quin valor tindrà el cas en la nota final de la seva assignatura.

La situació permet que els alumnes puguin relacionar-ho amb experiències prèvies, despertant l'interès per l'aprenentatge d'aquells elements que l'ajudaran a resoldre'l.

4.- Metodologia docent del C. I.

El C. I. permet una comunicació i relació més propera amb l'estudiant. Zabalza (2006: 114) indica que la trobada és un dels components bàsics de l'ensenyança. El rol del professor/tutor de grup es centra en l'orientació, guia i suport al treball de l'estudiant.

En el procés de treball del C. I., l'estudiant és l'eix de l'aprenentatge. Els estudiants aporten la informació que han cercat i són ells qui fan la discussió i avaluació dels materials. Analitzen el procés de realització del treball i decideixen les modificacions. La tutora/r deixa que la discussió flueixi i solament intervé per orientar, recuperant els objectius proposats, si s'escau. Es tracta d'ensenyar a aprendre per un mateix, a gestionar el temps i detectar les necessitats, carències i encerts dels estudiants per poder-ho transmetre al grup. El professor/a canvia el seu rol tradicional pel de facilitador o guia en el procés d'aprenentatge individual i col·lectiu.

El treball comença amb la formació de grups de 8 a 12 alumnes i l'assignació d'un tutor/a per a cada grup. Es desenvolupa a partir de tutories, treball individual de l'alumne i treball col·laboratiu.

Els alumnes compten amb una guia de treball. El primer punt de la guia és el plantejament de la situació. A continuació es descriuen les competències que s'han de treballar, l'objectiu general i els objectius específics d'aprenentatge. En aquesta guia

també s'informa a l'alumne de la normativa, criteris d'avaluació i temporització del treball al llarg del semestre.

Des de l'inici es programen quatre tutories que tenen caràcter obligatori. En la primera es presenta la situació o cas als alumnes. Després de llegir la guia de treball, assenyalen els elements que els hi semblen més rellevants del cas. Posteriorment, utilitzant la tècnica de "pluja d'idees" evidencien tot allò que saben sobre la situació, alhora que van sorgint les mancances que tenen per poder enfrontar-se al cas. Després de la posta en comú d'allò que saben i allò que el grup pensa que li cal saber, construeixen les hipòtesis que guiaran la recerca d'informació. Finalment, s'elabora un pla de treball per fer la recerca i es revisen els objectius d'aprenentatge proposats en la guia per tal de comprovar si queden recollits.

Durant la segona i tercera tutories els alumnes presenten la informació trobada, la discuteixen per tal de consensuar-la i sintetitzar-la. El professor/a dinamitza la discussió alhora que planteja preguntes per tal d'obrir nous interrogants que permetin que el grup amplii o explori noves possibilitats.

Posteriorment, els alumnes lliuren i defensen una memòria del seu procés d'aprenentatge, dels coneixements assolits, les dificultats trobades així com les propostes de millora del seu procés. En aquesta sessió, conjuntament amb el tutor/a, es fa l'avaluació del treball del grup. Finalment, el tutor/a realitza una tutoria individual per tal de fer les propostes de millora d'acord a l'avaluació de cada alumne/a.

Amb aquesta metodologia pretenem reforçar l'esperit crític dels estudiants en relació a la seva actitud durant la realització del treball. Entenem que l'acció tutorial serveix per donar suport en el procés d'aprenentatge (Zabalza, 2006: 131), però no per dirigir-lo. És necessari que el tutor/a sigui accessible i flexible per al grup d'estudiants i que aquests el vegin com una persona amb credibilitat (Zabalza, 2006: 141-142).

5.- Avaluació

Durant el procés de preparació i elaboració del C. I. vàrem entendre que el mètode d'avaluació havia de ser capaç de vertebrar la complexitat que el procés ensenyament / aprenentatge duu intrínsec.

La creació d'aquest sistema d'avaluació sorgeix a partir d'unes premisses prèviament establertes per la comissió de crèdits europeus, i d'acord amb els objectius de l'Espai Europeu d'Educació Superior.

Les premisses des de les quals el grup parteix són les següents:

- Que l'avaluació promogui la capacitat d'aprendre a aprendre.
- Que sigui una experiència formadora més que de control.
- Que permeti posar en pràctica les diferents maneres d'aprendre.
- Que estigui centrada en l'aprenentatge.
- Que promogui i respecti la participació i el consens.

Tenint en compte que els objectius, les competències, la metodologia i les persones a avaluar condicionen l'elaboració del mètode d'avaluació, ens vàrem plantejar les següents preguntes: per què avaluar?, com fer-ho?, què avaluar?, quan i amb quina freqüència?, amb quina eina?. El resultat és la creació d'una avaluació formativa, contextualitzada, compartida, orientadora, integradora i crítica.

- 1) PER QUÈ AVALUAR?: Entenem l'avaluació com un instrument d'investigació alhora que un mitjà pedagògic que ajuda a l'alumne a conèixer, a decidir i millorar.
- 2) QUÈ AVALUAR?: Hem avaluat les tutories, la presentació del treball escrit, la defensa de la memòria i l'autoavaluació i avaluació del grup. Els aspectes avaluats en cada apartat són:
 1. De les tutories: Assistència, actitud, grau de participació i aportació – integració dels coneixements treballats.
 2. Del treball escrit: presentació, continguts, revisió bibliogràfica i metodologia emprada.
 3. De la defensa del treball: coneixements, actituds i presentació.
 4. De l'autoavaluació i avaluació del grup: qualitat dels continguts aportats, actitud respecte als companys i compromís del treball en equip.
- 3) COM AVALUAR?: Des del punt de vista funcional, s'opta per un avaluació sumativa i formativa.
- 4) QUAN AVALUAR?: L'avaluació de les tutories es realitza immediatament després de cadascuna d'elles seguint l'esquema de temporització. En referència al treball escrit i a la defensa del mateix, l'avaluació es fa en les dates preestablertes. L'autoavaluació i avaluació del grup es duen a terme al finalitzar l'exposició del treball.
- 5) AMB QUÈ AVALUAR?: Per a poder realitzar l'avaluació hem creat un registre per a cadascuna de les parts.

Si bé és cert que aquesta nova metodologia docent retroalimenta les actuacions dels alumnes, no hem d'oblidar que sobre el professor/a, també exerceix la mateixa acció i gràcies a l'avaluació que els alumnes realitzen del tutor/a, ens empeny a una recerca i millora de la qualitat en l'ensenyament.

Resultats, discussió i avaluació global de l'experiència

El C. I. l'han realitzat els estudiants de primer, segon i tercer semestre de la Diplomatura, que estan matriculats a un mínim de tres de les assignatures que intervenen en el cas.

Per tenir l'opinió dels estudiants hem passat un qüestionari de tipus qualitatiu i quantitatiu, al finalitzar l'experiència. El qüestionari és anònim. Les preguntes quantitatives (a puntuar de l'1 al 10) fan referència a:

- Adequació de la metodologia d'aprenentatge a allò esperat per l'alumne/a.
- Adequació de la metodologia d'aprenentatge per assolir les competències proposades.
- Si la metodologia facilita l'aprenentatge dels coneixements necessaris per assolir els objectius proposats.
- Si la metodologia facilita el treball en equip.
- La valoració que fa l'alumne sobre l'aprenentatge mitjançant el C.I.

En quan a la valoració qualitativa, es deixa que l'alumne/a ressalti els punts forts i febles de la metodologia i faci les observacions i suggeriments que cregui convenient.

S'han recollit 214 enquestes d'un total de 261 alumnes, que han participat en aquesta innovació docent.

Els resultats quantitius són els següents:

- De la metodologia d'aprenentatge, la puntuació mitjana és de 5.77
- De l'adquisició de competències, 5.73
- De l'aprenentatge dels coneixements, 5.48
- Del treball en equip, 6.38
- Com mètode d'aprenentatge, 5.71

Cal destacar que els estudiants de primer curs valoren amb puntuació més alta cadascun dels ítems.

Pel que fa a l'avaluació qualitativa, la valoració és la següent:

Punts forts:

Els alumnes manifesten com aspectes més positius que el treballar amb aquesta nova metodologia els ha permès aprendre a treballar en equip (competència essencial per la disciplina infermera) i de forma autònoma; a cercar informació, debatre-la i posar-la en comú; i a recordar i comprendre millor la informació treballada. Els estudiants consideren que és una metodologia dinàmica i innovadora, que fomenta la iniciativa en l'estudi, la resolució de conflictes entre el grup i l'aprofundiment dels continguts. També es destaca la relació més estreta amb els tutors/es i es constata que aquesta metodologia afavoreix un aprenentatge més enriquidor i, a la vegada, potencia l'autoaprenentatge.

Punts febles:

La gran majoria dels enquestats manifesten que han tingut poc temps per treballar el cas; algunes dificultats per treballar en equip degut a una falta de compromís entre els membres; no poder escollir els companys del grup i també consideren que els grups eren massa nombrosos. Una part dels alumnes prefereix les classes magistrals.

En general, creuen que amb aquesta metodologia es treballa molt més, dificultant la compaginació del treball de grup amb aspectes laborals i particulars de cada estudiant.

Observacions i suggeriments:

Les consideracions que proposen són:

- Més temps per realitzar el cas.
- Tutories mes repartides al llarg del temps.
- Escollir els membres del grup.
- Formar grups més reduïts.

Els resultats ens serveixen per introduir millores en l'elaboració i planificació de nous C. I.

Conclusions

És important que el professorat comparteixi els coneixements i l'ensenyament. La preparació, seguiment i avaluació del C. I. genera un espai de discussió que enriqueix a tothom i fomenta la cooperació entre l'equip de professors/es.

Per poder superar la metodologia clàssica que fragmenta els coneixements en compartiments tancats (assignatures), la innovació docent s'ha de basar en metodologies formatives que integrin els continguts de manera que l'estudiant ho aprengui i compregui com un tot interrelacionat.

Per altra part, pensem que és important, en la línia de l'EEES, proposar metodologia docent que potenciï la tutoria, ja que és un espai de relació més estret entre educant i educador. Fomentar les relacions humanes en els processos d'ensenyança / aprenentatge ha de ser un dels objectius que ens proposem les universitats, en aquesta etapa de canvi.

Bibliografia

Bernués Vázquez, L. i Peya Gascons, M. (coord) (2004) *Libro blanco. Título de grado de Enfermería*. Madrid: Agencia nacional de Evaluación de la calidad y acreditación

Branda, L. (2004) "El aprendizaje basado en problemas en la formación en Ciencias de la Salud" en *El aprendizaje basado en problemas: una herramienta para toda la vida*. Madrid: Agencia Laín Entralgo, (pag. 17-25)

Brockbank, A. MacGill, I. (2002) *Aprendizaje reflexivo en la educación superior*. Madrid: Ed. Morata, S.L.

Comissió d'Infermeria del Consell Català d'especialitats en ciències de la salut. (2002). *Document sobre les competències de la professió d'infermeria*, 6 de gener de 1998. Edita: Consell de Diplomats en Infermeria de Catalunya.

Cónsul, M. (2007) *Historia de un cambio: Un currículum integrado con el aprendizaje basado en problemas*. Escola Universitària d'Infermeria Vall d'Hebron. Barcelona: Enciclopedia Catalana

Ferrer, V., Medina, J.L., Lloret, C., (eds). (2003) *La complejidad en Enfermería. Profesión, gestión, formación*. Barcelona: Laertes. Psicopedagogía.

Medina, J.L. (1999) *La pedagogía del cuidado: saberes y prácticas en la formación universitaria en enfermería*. Barcelona: Laertes.

Morin, E. (1990). *Introducción al pensamiento complejo*. Barcelona: Gedisa SA.

Subirats, J. (2004) "¿Qué Universidad, para qué sociedad?". El País, 1 julio 2004.

Zabalza, M. A. (2006) *Competencias docentes del profesorado universitario. Calidad y desarrollo profesional*. Madrid: Narcea, S.A. de Ediciones.

Qüestions i/o consideracions per al debat:

Els resultats obtinguts en la percepció de més dificultat en l'aprenentatge es real o conseqüència d'una dificultat (per altre part comprensible) en l'adaptació a una nova metodologia?

L'avaluació de les competències definides en el cas integrat. ¿Estem avaluant les competències?, ¿s'han assolit?

La preparació del tutor per tal de què actuï com facilitador i dinamitzador de l'aprenentatge de l'estudiant en el cas.

La inseguretats o sensació de pèrdua de control que crea en el docent la implantació d'una nova metodologia.

Canvi en el rol del docent: d'expert en una matèria a orientador.